

עזר כנגדו

"וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים לֹא טוֹב הָיִיתָ הָאָדָם לְבַדּוֹ אֶעֱשֶׂה לוֹ עֶזֶר כְּנֶגְדּוֹ" (בראשית ב יח).¹
 "וַיִּקְרָא הָאָדָם שְׁמוֹת לְכָל הַבְּהֵמָה וְלַעֹף הַשָּׁמַיִם וְלִכְל חַיַּת הַשָּׂדֶה וְלָאָדָם לֹא מָצָא עֶזֶר כְּנֶגְדּוֹ" (שם שם כ).²

בראשית רבה פרשה יז סימן ד

אמר ר' אחא: בשעה שבא הקב"ה לבראות את האדם, נמלך במלאכי השרת. אמר להן: "נעשה אדם" (בראשית א כו). אמרו לו: אדם זה מה טיבו? אמר להן: חכמתו מרובה משלכם. הביא לפניכם את הבהמה ואת החיה ואת העוף, אמר להם: זה מה שמו? ולא היו יודעין. העבירן לפני אדם, אמר לו: זה מה שמו? אמר: זה שור, זה חמור, זה סוס, וזה גמל. - ואתה מה שמך? אמר לו: אני נאה להיקרא אדם שנבראתי מן האדמה. - ואני מה שמי? אמר לו: לך נאה להקראות אדוני שאתה אדון לכל בריותיך. אמר ר' אחא: "אני ה' הוא שמי" (ישעיה מב ח) - הוא שמי שקרא לי אדם הראשון.³

חזר והעבירן לפניו זוגות, אמר לכל יש בן זוג ולי אין בן זוג ולאדם לא מצא עזר כנגדו, אתמהא!⁴
 ולמה לא בראה לו תחילה? אלא צפה הקב"ה שהוא עתיד לקרות עליה תגר, לפיכך לא בראה לו עד שתבעה בפיו, כיון שתבעה, מיד: "ויפל ה' אלהים תרדמה על האדם וגו'".⁵

אבות דרבי נתן נוסח ב פרק ח

"אחור וקדם צרתני"⁶ - זה אדם וחיה שנבראו כאחד. ולמה לא נתנה לו מיד? אלא שהיה צפוי לפני הקב"ה שאדם הראשון עתיד לעשות לו במה של עץ להיות יושב ודן עליה.⁷ והרי דברים קל וחומר: ומה אם דבר שנדבר בפיו עשאן תרעומות אילו נתנו לו מיד על אחת כמה וכמה. העביר המקום לפניו סדר בהמה וחיה ועופות, שנאמר: "וויצר ה' אלהים מן האדמה וכל חית השדה ואת כל עוף השמים ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו" (בראשית ב יט). קרא לבהמה - בהמה, וחזר וקרא שמות לכל אחד ואחד. קרא לחיה - חיה, וחזר וקרא שמות לכל אחד ואחד. קרא לעופות - עופות, וחזר וקרא שמות לכל אחד ואחד. קרא למלאכי השרת מעופפים, וחזר וקרא שמות לכל אחד ואחד. ויש אומרים: אף להקב"ה קרא שם, שנאמר: "וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו" (שם ב יט) - קרא שמו ה'.⁸ ...

¹ כיודע, פרק ב של ספר בראשית, בניגוד לפרק א, מתאר את בריאת האדם בשני שלבים, תחילה אדם ואח"כ חווה שנוצרה מצלעו וכפי שהוא אומר: "זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת". וכבר פישרו חז"ל ומפרשי המקרא, בדרכים שונות, בין התיאור בפרק א ופרק ב, כגון זה שבגמרא ברכות סא ע"א: "רבי אבהו רמי: כתיב זכר ונקבה בראם וכתוב (בראשית ט) כי בצלם אלהים עשה את האדם! הא כיצד? - בתחילה עלה במחשבה לבראות שנים, ולבסוף לא נברא אלא אחד". צלם אלהים (נושא נכבד שבע"ה נזכה לדרוש בו בפעם אחרת) מחייב את אחדות האדם, בדומה לאחדות הבורא. אבל במחשבה, ואח"כ במעשה, נוצרו שניים: אדם וחווה כדואליות שבטבע ובעולם שנברא מאחדות. כך מפשר הדרשן לא רק בין פרק א ופרק ב, אלא גם בין צלם אלהים וצלם אנוש.

² מפסוק זה עולה הקשר, שנראה בהמשך, בין זוגיות האדם, ומתן השמות לבעלי החיים. ראה רצף הפסוקים יח-כ בפרק ב.
³ כבר הזכרנו קטע זה של המדרש בדברינו [מקרא שמות במקרא](#) בפרשת ויצא, בנתינת השמות לכל בני יעקב. האדם הוא שנותן שמות לכל בעלי החיים (ואולי גם לדומם ולצומח ולהמצאות שלו)! ולא עוד, אלא שנותן שם לעצמו ומגדיר את מהותו הוא. ולא עוד, אלא שנותן שם לקב"ה בכבודו ובעצמו! האם לא הרגיש במהלך מתן השמות שחסר לו דבר מה?

⁴ ב"הצגה החוזרת", או שמא במחשבה שנייה, קריאת השמות מתקשרת אצל האדם לזוגיות שבטבע. לפי הנוסח כאן הקב"ה הוא שחוזר ומעביר לפניו את בעלי החיים ואפשר שהאדם נתן אז את השם הנקבי לבעלי החיים: נאקה לגמל, אתון לחמור וכו', או שגם בלי מתן השם הנקבי, שם אדם הראשון לב לזוגיות שלא ראה או לא שם אליה לב בפעם הראשונה.

⁵ אדם הרגיש בחסרון בת זוג ודרש אותה מהקב"ה. מעין דרישה להשלמת הבריאה. אבל אולי, גם אם לא במודע מראש, גם ככתובת לתלונותיו. ראה ספרי דברים פרשת דברים פיסקא א: " ... אבל אתם בטובה שהיטבתי לכם בה אתם מתרעמים לפני. הוי, בשטות אביכם הלכתם שאמרת: אעשה לו עזר כנגדו, בטובה שהיטבתי לו בה נתרעם לפני ואמר: האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי מן העץ ואוכל" ובאיכה רבה (בובר) פרשה ג: "רבי אומר: אמר הקב"ה: תורעומנין בני תרעומנין, לאדם הראשון אמרתי אעשה לו עזר כנגדו (בראשית ב יח), והוא מתרעם ואומר האשה אשר נתת עמדי וגו' (בראשית ג יב)".

⁶ תהלים קלט ה: "אחור וקדם צרתני ותשת עלי פפכה", פסוק הנדרש רבות על יצירת האדם. ראה דברינו אחור וקדם צרתני בפרשת תזריע.

⁷ התיאור של מי שיושב על בימה או במה (של עץ) ודן, נמצא במספר מקומות כגון פרשת המלך שקורא בתורה (משנה סוטה ז ח), התיאור המרשים של בית הכנסת הגדול שבאלכסנדריה (סוטה נא ע"ב), בתיאור הקב"ה שדן אותנו בימי הדין (שמות רבה ל ז, בפסיקתאות לראש השנה ויום הכיפורים) ועוד. וכאן אדם הראשון יושב על בימה ומהרהר ודן בטיב הבריאה וסופו מתרעם.

⁸ נראה שהוא מפצל את המילה חיה ל: חי יה.

התחיל אדם הראשון מתרעם לפני הקב"ה ואומר לפניו: ריבוננו של עולם, לכל הבריות שבראת בעולמך בראתה זוג ולי אין זוג, שנאמר: "ולאדם לא מצא עזר כנגדו" (בראשית ב כ). כיון שראה אדם הראשון (אדה"ר) את חוה אמר: זאת זוגי, שנאמר: ויאמר האדם זאת הפעם עצם מעצמי (שם ב כג). הפעם הזאת נבראת אשה מאיש, מכאן ואילך אדם נושא את בת חבירו ומצווה על פריה ורביה. הפעם הזה נעשה המקום שושבין לאדם, מכאן ואילך אדם קונה לו שושבין לעצמו.⁹

מסכת יבמות דף סג עמוד א

א"ר אלעזר: כל אדם שאין לו אשה אינו אדם, שנאמר: "זכר ונקבה בראם ויקרא את שמם אדם" (בראשית ה ב).¹⁰ ... ואמר רבי אלעזר, מאי דכתיב: "אעשה לו עזר כנגדו" (בראשית ב יח)? זכה - עוזרתו, לא זכה - כנגדו. ואיכא דאמרי, ר' אלעזר רמי: כתיב כנגדו וקרין כניגדו! זכה - כנגדו, לא זכה - מְנַגְדָּתו.¹¹ אשכחיה רבי יוסי לאליהו, א"ל: כתיב אעשה לו עזר, במה אשה עוזרתו לאדם? א"ל: אדם מביא חיטין, חיטין כוסס? פשתן, פשתן לובש?¹² לא נמצאת מאירה עיניו ומעמידתו על רגליו?¹³

בראשית רבה יז ב-ג

"לא טוב" – שנינו: "כל שאין לו אשה שרוי בלא טובה, בלא עזר, בלא שמחה, בלא ברכה, בלא כפרה. בלא טובה - לא טוב היות האדם לבדו. בלא עזר - אעשה לו עזר כנגדו. בלא שמחה - ושמחת אתה וביתך (דברים יד כו). בלא ברכה - להניח ברכה אל ביתך (יחזקאל מד ל). בלא כפרה - וכפר בעדו ובעד ביתו (ויקרא טז זא). ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי אמר: אף בלא שלום, שנאמר: וביתך שלום (שמואל א כה ו). ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר: אף בלא חיים, שכתוב: ראה חיים עם אשה אשר אהבת (קהלת ט ט). ר' חיייה בן גמדה אמר: אף אינו אדם שלם, שנאמר: "ויברך אותם ויקרא את שמם אדם" (בראשית ה ב). ויש אומרים: אף ממעט את הדמות: "כי בצלם אלהים עשה את האדם" (בראשית ט ו), מה כתיב אחריו? "ואתם פרו ורבו" (שם שם ז).¹⁴

תום ימי חגי תשרי העמוסים מחד גיסא, והיציאה לבראשית הדרך מאידך גיסא, הם זמן טוב במיוחד להודות לנשותינו אשר זכות כנגדנו, מאירות את עינינו, מעמידות אותנו על רגלינו, מכפרות על משוגותינו ושיגינותינו, אורגות מסכת חיינו ובונות סביבנו חומה בצורה - כל השנה.

⁹ מדרש זה מקביל לבראשית רבה לעיל, אך נראה שהחבורות בין פעולת קריאת השמות והרגשת חסר הזוגיות, בולטת פה יותר ועכ"פ, לא היה צורך שהקב"ה יחזור ויעביר לפני אדם הראשון את בעלי החיים. נראה גם שבתהליך מתן השמות הראשון כבר עמד אדם הראשון על השם הנקבי מול הזכרי. וקוראי הדף יבחנו הבדלים מעניינים נוספים ויריצום אלינו במהירות האינטרנט. שים אגב לב, איך הוא פותר את בעיית המילה "הפעם", להוציא מהאפשרות היו ניסיונות קודמים לפתור את נושא האחדות והזוגיות באדם (בדומה אולי לברא שישים עולמות והחריבם).

¹⁰ אם לא די לנו בסיפור בריאת האדם בפרק א מול פרק ב בבראשית, בא פרק ה – זה ספר תולדות האדם – ומספר לנו את הסיפור בפעם השלישית, שלכאורה חוזרת לסיפור שבפרק א. וגם זה נושא ופרק שיש לדרוש בו בנפרד בהזדמנות - "זה ספר תולדות האדם".

¹¹ את הדרשה: קרינן כניגדו, שכאלו קוראים בחיריק, לא זכינו להבין (האם ייתכן שהיו להם נוסחאות שונות במילה זו?), אבל הדרשה כולה ברורה: זכה – כנגדו, שהאשה משלימה את הגבר בתכונות החסרות לו. לא זכה – מנגדתו ושוטת עליו. "העולם" מצטטים בד"כ את הדרשה הראשונה: "זכה - עזר, לא זכה - כנגדו" (שאף זה שיבוש קטן, עוזרתו כתוב), כנראה בעקבות רש"י בחומש על הפסוק: "זכה עזר, לא זכה כנגדו להילחם". ובאנו להשלים את האפשרות השנייה, ש"כנגדו" הוא דבר חיובי, בונה ומפרה. בבחינת "הפכים משלימים" ובדרכו של הנצי"ב בפירושו הרחב דבר על פסוק זה: "אין משמע בלשון ה' עזר כנגדו – שיהא לו או עזר או כנגדו ... אלא הכוונה שהניגוד יהיה לעזר שהרי מי שהוא כעסני ורגזני, אם אשתו תהא עוד מסייעתו לכך ... יש לו צער הרבה מזה שהוסיפה אשתו אש ועצים, והרי היא נגדו! מה שאין כן אם היתה מנגדתו ותשך חמתו ותפיס אותו ... אף על גב שנראית באותה שעה שהיא מנגדתו - מכל מקום היא העזר האמיתי שאין למעלה ממנו".

¹² הגבר מביא את חומרי הגלם, אך ידה ותבונתה של האישה הן שיוצרות את המוצר המוגמר. ראה הנשים במשכן ופרק אשת חיל בסוף ספר משלי.

¹³ ובאוצר המדרשים (אייזנשטיין) חופת אליהו עמוד 178 מצאנו גם את החומה שהאישה בונה חומה סביב בעלה: "שצריכה להיות כחומה שאינה זה ממקומה שנאמר אני חומה". ושם ולהלן דימויים רבים נוספים על הטובות הרבות שאישה נותנת לאדם: רצון, ברכה, שלום, חיים, כפרה, טובה ועוד". בחומר וברוח. אבל כאן הדימוי העיקרי הוא שמעמידה אותו על רגליו ומאירה את עיניו (ובונה סביבו חומה). ראה כתובות סז ע"ב (על בסיס התוספתא) שיתום, ואולי אף עני, יש לדאוג להשיאו אשה ולקיים בכך הן את הפסוק "די חסרונו" והן את הפסוק: "עזר כנגדו". אישה היא אשר תאיר את חיי היתום ותעמידו על רגליו.

¹⁴ וכן הוא בקהלת רבה פרשה ט: "וכל מי שאין לו אשה שרוי בלא טוב, בלא עזר, בלא שמחה, בלא ברכה, בלא כפרה. בלא טוב מנין (בראשית ג) לא טוב היות האדם לבדו. בלא עזר מנין (שם) אעשה לו עזר כנגדו. בלא שמחה מנין (דברים י"ד) ושמחת אתה וביתך, בלא ברכה מנין, (יחזקאל מ"ד) להניח ברכה אל ביתך, בלא כפרה מנין, (ויקרא ט"ז) וכפר בעדו ובעד ביתו. ר' יהושע בן לוי אומר אף בלא חיים שנא' ראה חיים עם אשה אשר אהבת, בלא שלום, שנא' (שמואל א' כ"ה) ואתה שלום וביתך שלום, ר' חיייה בר גמדה אמר אף אינו אדם שלם, שנא' (בראשית א') ויברך אותם ויקרא את שמם אדם, בזמן ששניהם כאחד הם אדם, אין שניהם כאחד אין קרויין אדם, ויש אומרים אף ממעט בדמות, שנאמר (שם) כי בצלם אלהים עשה את האדם".

פרשת בראשית

שבת שלום בראשית
שתהיה לנו התחלה טובה
מחלקי המים

תשע"א